

Alternatívák*

- *Fiatalkorúak*
- *Zárt intézet helyett*
- *Nem minden áron*

Börtön helyett — valami mást!

* Részlet a szerző Nemzetközi tendenciák a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában című könyvéből, amely megjelent a Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár sorozatban.

A progresszív büntetés-végrehajtási rendszer, a félig nyitott és nyitott intézeti típusok széles körű elfogadása, a próbaidőre bocsátott fiatalok társadalmi ellenőrzésének biztató eredményei és még biztatóbb perspektívái a stacionárius szankciók redukálására és az ambuláns szankció növelésére ösztönzi a jogalkotókat. Ez utóbbiak egyre gyakoribb alkalmazására kényszerít számos államot az a körülmény is, hogy a növekvő fiatalkori bűnözés ellenére — főként finansziális okokból — nem kívánja növelni a zárt intézetekbe elhelyezettek számát. A stacionárius szankciók felváltása ambulánssal azonban nem történt megfelelő, kritikus elemzés nélkül. *Dünkel* arra hívja fel a figyelmet, hogy naív szemléleti mód „jó alternatív büntetésekben és rossz fiatalok zártintézeti végrehajtásában” gondolkodni. Különösen abban lát veszélyt, ha a humanitás jegyében létrehozott alternatívák valójában kedvezőtlenebbek az érintettek személyiségi jogaira nézve és ha represszív. Vonatkozik ez azokra az intenzív ellenőrzéssel járó intézkedésekre, represszív ambuláns szankciókra, átmeneti házak előírásaira stb., amelyek végső soron több szabadságkorlátozást, pszichológiai megterhelést jelentenek, mint a korszerűen szervezett büntetőintézeteké. Éppen ezért a nyugat-európai szakirodalom indokoltan kritikus a főképpen az USA-ban mutatkozó újszerű tendenciákkal szemben.

Intenzív felügyeleti formák

Az utóbbi években új ambuláns alternatívák rajzolódnak ki az USA-ban, amelyeknek alapvonása *a próbára bocsátottak fokozott, intenzív ellenőrzése, felügyelete*. Az USA-ban a börtönök túltelítettségének elkerülését célozza az a megoldás, hogy csak a súlyos, a közbiztonságra különösen veszélyes elítélteket tartják fogva zárt intézetekben, míg a kevésbé veszélyesek számára az intenzív felügyelet különféle programjait alkalmazzák. Egy 1986 májusában végzett felmérés szerint az USA 29 szövetségi államában már bevezették, további 9-ben bevezetésre előkészítettek ilyen programokat.

Az ellenőrzés intenzifikálása érdekében hasonló módszereket találunk a különböző államokban. Ezek: az *ellenőrzési alkalmak szűritése, szigorúbb szankciók beépítése a magatartási előírások megsértőire, az elektronikus ellenőrzés alkalmazása*.

A programok, az ellenőrzési alkalmak gyakoriságát eltérően állapítják meg, így például ez Texasban havi hét, Idahóban havi 32 alkalmat jelent. A '86-os vizsgálat szerint 31 szövetségi állam közül 22-ben 10 vagy ennél több, de többnyire 20 és 30 közötti kapcsolatteremtést követeltek meg havonta a pártfogó és a próbaidős között.

New Jersey-ben, ahol a próbaidő 1–2 évig, de kivételesen 5 évig is tarthat, az első hat hónapban minimum 20 ellenőrzési alkalmat követeltek meg havonta a pártfogótól, az ezt követő három hónapban nyolcat, ezután pedig havonta hatot. Előírták, hogy a pártfogó havonta legalább két alkalommal késő éjszaka (22 óra és reggel 6 óra között) ellenőrizze a kötelező otthontartózkodás be-

tartását. Az alkohol- és drogfogyasztó próbaidősökkel szemben a pártfogók rendszertelen időközökben vizeletellenőrzést végeztenek. Azokkal szemben, akik három hónapon belül nem kezdenek el dolgozni vagy nem vesznek részt képzésben, elrendelhetik a zártintézeti elhelyezést. Havonta legalább 16 óra közhasznú munkát követelnek a munkanélküliektől, a magatartási előírások megszegőitől ennél többet.

Floridában az intenzív felügyeletet háziőrizet formájában valósítják meg. Egy pártfogó legfeljebb húsz próbaidőst ellenőriz részben személyesen, részben telefonrobotok segítségével, amelyek az ellenőrzött személyeket rendszertelen időpontban felhívják és jelentkezésüket rögzítik. A próbára bocsátottak kötelesek összesen 150–200 órányi közhasznú munkát végezni, havi 30–50 dollár felügyeleti költséget megtéríteni, az áldozat számára jóvátételt kell fizetniük, tevékenységükről részletes naplót vezetnek. A pártfogó naponta lép kapcsolatba az ellenőrzöttekkel, szükség esetén hordozható rádiókészüléke segítségével a rendőrséggel is.

Massachusetts-ben az ún. MENTOR-program keretében a fiatalok egy felnőt személy állandó felügyelete alatt áll, akinek hozzájárulása nélkül nem hagyhatja el a kijelölt helyiséget. A program széles körű alkalmazását az a vitatható megoldás indokolja, hogy ebben az államban felszámolták a fiatalokúak börtöneit.

Mint láthattuk, a különböző ellenőrzési programokba kiegészítő szankcióként építenek olyan elemeket, mint a közhasznú munka, a jóvátétel vagy pénzbüntetés befizetése, míg a magatartási szabályok megsértőire rövid idejű őrizetbevételt (shock incarceration) háziőrizetet, elektronikus ellenőrzést alkalmaznak.

Elektronikus háziőrizet

A fokozott ellenőrzéshez egyre kiterjedtebben alkalmazzák a modern technikai eszközöket. Az USA-ban az egyik legelterjedtebb az elektronikus háziőrizet (electronic house arrest), ennek időtartamára a próbára bocsátottnál egy karórához hasonló adókészüléket helyeznek el, amely rendszeres időközönként jelzéseket ad le egy, a pártfogó irodában elhelyezett komputer számára, és amely időközönként kontrollálja az ellenőrzött hollétét. A rendszer többnyire telefonkapcsolattal együtt működik. Több szövetségi állam gyakorlata szerint háziőrizetet alkalmaznak főképpen a tulajdon elleni krónikus elkövetőkkel, az ittas járművezetést visszaesőként, illetve ritkábban súlyosabb bűncselekményt első bűntényesként elkövetőkkel szemben. Az elektronikus felügyeletet úgy működtetik, hogy meghatározott útvonalon lehetővé teszik az ellenőrzött számára a (munkahelyre, iskolába stb.) közlekedését. Egy 1988 februárjában közzé tett adat szerint az USA-ban kb. 2 400 próbaidős állt elektronikus ellenőrzés alatt (1 évvel korábban még csupán 800). Ez a szám csekélynek minősíthető, az akkor számon tartott mintegy kétfélmillió próbaidős, „community supervision” hatálya alatt állóhoz viszonyítva. Abban a 32 szövetségi államban, ahol be-

vezették az elektronikus háziőrizetet, ennek átlagos tartama 1988-ban hat hét volt (kivételem Florida, ahol ez az időtartam az egy, másfél évet is elérte). Az elektronikus háziőrizet hatékonyságát érintő felmérések nem állnak rendelkezésre.

Az intenzív ellenőrzési programok egymástól eltérő szakirodalmi értékelése ellenére világosan kirajzolódik az a tendencia, amely a közösségi kezelést (community treatment) háttérbe szorítva, a társadalom védelme érdekében fokozottabb mértékben kívánja alkalmazni a büntetés represszív jellegét. Ennek megfelelően jelentek meg a '80-as években olyan új fogalmak, mint a *közösségi ellenőrzés* (community control), vagy a *közösségi büntetés* (community punishment).

A neoklasszikus kriminálpolitika jegyeit magán viselő tendenciát az amerikai munkaerkölcs tradicionális vonásaiból vezetik le. A floridai próbaidős program vezetője, Flynn azt hangsúlyozza, hogy a büntetés és a jutalom mindig is az amerikai demokrácia és a szabad piacgazdaság gerincét képezte: a jobb munka előnyökkel, a kudarc hátrányokkal jár. Ez vonatkozik a bűnelkövetőkre is.

Elektrosokk, szadizmus

Az amerikai börtönök túltelítettsége és növekvő költségeinek csökkentése meglepő, alkalmanként szélsőséges megoldások javaslatára készíti a szakértőket. Ilyen volt 1983-ban Newman ötlete, aki a szabadságvesztést a testi fenyegetés, nevezetesen az *elektrosokk alkalmazásával* javasolta redukálni. Nézete szerint az elektrosokk a legigazságosabb valamennyi büntetés közül, mivel az egzakt módon differenciálható mind az elkövető büntetésérzékenysége, mind az általa elkövetett bűncselekmény súlya szerint. Előnyéül kiemelhető még a végrehajtási költségek aránytalanul csekély volta, ezzel szemben feltehetően nagyobb a visszatartó hatása (amely még azzal növelendő, hogy nyilvánosság előtt hajtják végre). A szakirodalomban — különösen a nyugat-európaiban — extrémnek nyilvánított és elutasított elképzelés mindenesetre jelzi, hogy — legalábbis az USA-ban a bűnözéssel szembeni félelem és elégedetlenség radikalizálhatja a büntetőhatalom fellépését, amelynek kedvezőtlen tendencia esetén áldozatául eshetnek a szabadságvesztés-büntetés humánus alternatívái is.

Egy, a gyakorlatban már kipróbált sokk-kezelésről tudósít Carrion a floridai Sumterből. Az itt működő, mintegy 1 500 főt befogadó fiatalokörök börtöne (Boot Camp) létrehozott egy olyan részleget, amelybe a fiatalokörök önként kérhetik elhelyezésüket. A 16 és 24 életév közötti, legkülönfélebb, súlyos bűncselekményekért, hosszú tartamú szabadságvesztésre ítéltéket 90 nap elteltével feltételes szabadságra bocsátják, ha teljesítik a három hónapos rendkívüli fizikai és pszichikai megterheléssel járó programot. A nélkülözéssel, mostoha elhelyezési feltételekkel kialakított fogvatartási körülményeket egészíti ki a félkatonai kiképzés, a megalázó engedelmességi és fegyelmi gyakorlatok szakadatlan sora, az embertelen, szadisztikus bánásmód. Carrion szerint az intézet vezetői büszkék módszerükre. A jelentkezők 50%-a kiállja a próbát és szerintük hálát

érez kiképzőik iránt. Az első év statisztikai adatai szerint az itt megfordult 288 elítéltből mindössze 23-an kerültek vissza a börtönbe.

A Boot Camp-i kísérlet valószínűleg nem kerül az amerikai igazságszolgáltatás legsikeresebb szankcióinak katalógusába. A rövid tartamú, drasztikus, elszemélytelenítő beavatkozás, amely arra alkalmas, hogy ideig-óráig tartó félelmet, rettegést alakítson ki az elítélten, hosszú távon nem old meg semmit. A módszer csak rombol, de nem épít, a szabaduló beilleszkedési esélyeit nem képes növelni, a büntetés során kiállt szenvedések, félelmek pedig egy idő után feledésbe merülnek.

Európában gondos kritika

A fentiekben érintett ambuláns alternatívák megjelenésének veszélye az európai kontinensen arra ösztönzi az elméleti szakembereket, hogy a bevezetendő ambuláns szankciók hatását, de különösen jogi természetét gondosan, kritikusan elemezzék. Így például élénk vitát váltott ki az NSZK-ban és Ausztriában a rövid tartamú szabadságvesztéseket helyettesítő *közhasznú munka* tartama, intenzitása. A szabadságelvonnás felváltása aránytalanul hátrányosabb közhasznú munkára az elítéltek ellenkezését váltotta ki, továbbá a közhasznú munka időtartama felső határának, átszámítása kulcsának csökkentésére indította a jogalkotást. Hasonló jelenségről tudósít *Dünkel, Geng* és *Böhm* Baden-Württemberg, illetve Hessen tartományokból. Itt a feltételes szabadságra bocsátáshoz fűződött olyan tartamú próbaidő, hogy az elítéltek inkább kitöltötték büntetéseiket a börtönben. Hessenben például az összes, 17 hónapot meghaladó tartamú büntetésüket töltők 12,2%-a, a 2-5 hónapig elítéltek 28,3%-a tagadta meg hozzájárulását a feltételes szabadságra bocsátáshoz. Ezek a jelenségek azonban csupán nagyobb körülményekre intenek, de korántsem gátolják azt az általános tendenciát, amelynek jellemzője a stacionárius büntetéseknek az ambuláns szankciók irányában történő konvergenciája. Hozzájárult ehhez a folyamathoz a fiatakorúak zárt intézeteinek nyitottabbá válása, a társadalommal való érintkezés fokozatos szélesedése. Néhány államban a fiatakorúak félig nyitott vagy nyitott büntetőintézetét már nehéz megkülönböztetni a próbaidős átmeneti otthonoktól, helyenként ez utóbbiak szigorú házirendjeikkel kedvezőtlenebb életfeltételeket kínálnak, mint az előbbiek. E tendenciát példázza az a Baden-Württembergben kidolgozott program, amelynek keretében az 1 évet meg nem haladó szabadságvesztésre ítélteteket közvetlenül a nyitott intézetekbe utalják, ahonnan kijárva, korábbi munkahelyeiken dolgozhatnak. Az NSZK több államában a nyitott intézetbe helyezést a hosszú tartamú ítéletek esetében is lehetővé teszik, vagy Belgiumban az 1 hónapig terjedő szabadságvesztést hétvégi elzárás formájában, a 6 hónapig terjedőt félfogságban (éjszakai vagy hétvégi elzárás) lehet letölteni.

E konvergencia felülvizsgálatra készíti a büntetés-végrehajtási és a bírói döntési kompetenciák határvonalait, hiszen a büntetés-végrehajtási igazgatás

által hozott döntések közül jó néhány (például a nyitott fokozatba helyezés) már funkcionálisan azonos a bíróival (például a büntetésnek próbaidőre átváltoztatása). A fokozott felügyeletnek fentiekben felsorolt (lásd USA) néhány formája pedig a beavatkozás intenzitása tekintetében már jóformán semmiben sem különbözik a nyitott intézeti elhelyezéstől.

A döntési kompetencia kérdése mindenestre másodlagosnak tűnik a beavatkozás jogállami korlátok között megvalósítható intenzitása mellett. Ezért is üdvözölhetők azok a törekvések, az ENSZ és az Európa Tanács szintjén, amelyek az ambuláns szankciókra nézve is rögzíteni kívánják a minimális elveket.

Dr. Lőrincz József

Sikeresen megvédte kandidátusi értekezését dr. Lőrincz József az 1993. június 4-én rendezett nyilvános vitán. A tudományos minősítőbizottság „A fiatalkorúak szabadságelvonással járó büntetőjogi szankciónak végrehajtása” című munkát egybehangzóan úgy értékelte, hogy abban a szerző számos új tudományos eredményt fogalmazott meg, javaslatai körvonalazzák a fiatalkorúak szankciórendszerének továbbfejlesztését és a végrehajtás feltételeinek megteremtését